

МАРИЙ сълнымутан литературылан негызым пыштыше С.Г.Чавайнын илыш корныжлан, творчествожлан пеш шуко шымлымашан статья пöлеклалтын.

Кызыт тыге шоналтышыжат уло докан: шочмо литературын пионержын илыш корныжым турыс шымлен пытарыме, возымыжланат чын акым пуымо. Но писатель нерген савыктыме материал-влакым туткын шымлен шинчылтше айдеме, содыки, автор-влакын пашаштышт мочологынат ойртемем, ик событиймак турлын аклым ужын кертеш. Поснак С.Г.Чавайнын Сотнур кундемаште илымыже, пашам ыштымыже да вара кенета Арал теныз серыш лектын кайымыже шотышто ик сеамын ончымаш уке. А Арал

шкышто туныкташ туналын".

Теве, мутлан, С.Г.Чавайнын илыш корныжым да творчествожым шымлыше-влак К.К.Васин, А.С.Патрушев, эсогыл финн Сеппо Лаллукка палемденыт, пуйто ончыкылык писатель туналтыш шинчымашым шочмо ялыштыжак налын. Айста ынде П.Чубаровын статьяжым цитироватлена: "Но пытартыш жапыште С.Чавайн дене пырля ик классыште тунемше С.И.Ивановын да писательын Овдачи шужаржын шарнен ойлымышт гыч пале: тудо туналтыш шинчымашым Изи Корамас ялыште огыл налын, а кок менге кокла пошкудо ялыш, Нурьял Корамасыште арендоватлыме кресаньык пöртеш верланыше школыш, тунем

школышто туныкташ туналын".

П.Чубаровын "Сергей Чавайн - Сотнур кундемаште" книгажым налын, лудшо ег тиде статьяште эше ятыр уым, шонен лукмо ден чыным пален сенга.

Моткоч шергакан материалым чумырен да "Чавайн Аральскыш кузе логалын?" статьям возен П.А.Чубаров. Тымарте шымлызе-влак С.Г.Чавайнын Ташкент куртньо корно воктенсе "Аральское море" станцийыш логалмыжын чийжым классово-идеологический ончалтыш дене умылтараш тыршенят. Ты шотышто писатель шкежат 1934 ийыште возымо автобиографийже дене изи "лугымашым" ыштен коден - "под негласным надзором полиции" шогенам манын серен. "А

рьевич Арал кундемаш "шинча кушко онча, тушко" манме дене огыл. Тушто тунам писательын лишыл палымыже, Улыл Азъял мариий М.А.Александров, пашам ыштен, нуно ваш-ваш кылым кученыт да кунам Сергей Григорьевич "куш каяш? кузе лияш?" манме корнывожеш тукнен, йолташыже Ташкент куртньо корно станцийысе школыш ужмашым ыштен. Тыге С.Г.Чавайн тушко официально каен. Ким Васин тидым жапыштыже тыге умылтарен: "Тунам транспорт системаште пашам ыштыше еным салтакыш налын огыт".

Тыгай положений лийын, манеш П.А.Чубаров, но Чавайнын пашам ыштыме училише, тудын должность-шо салтаклан налме деч утарыше нимогай статьяш пурен огыл. Но "Воинский повинность Уставын" ик главаштыже вес пункт улмаш: "Население Сыр-Дарьинской, Ферганской и Самаркандской, а также инородческое население областей Акмолинской, Семипалатинской... освобождено впредь до дальнейших распоряжений от исполнения воинской повинности".

Вик каласыман, П.А.Чуба-

лан поян, тудын нерген газет статьяште чыла каласаш ок лий. Туныктышымлызе кернак кугу пашам ыштен, писательын илыш корныжо, творчествож дене кылдалтыше ятыр "ош тамгам" почын, луген умылтарымашым рашемден. Материал-влакым фотосурет-шамыч дене сорастарен. Книгашке тыгак ала марте нигушан савыкталдыме "Тий коваште" йомакым (тудым С.Г.Чавайн Пунчысола гыч Анисия Паратская деч колын кертын, но ала возен коден огыл, ала йомын), авторын шкенжын келыштарыме "Шоншо" йомакым да туныктышылан полыш сеамын кок сълнымут монтажым пуртымо.

Книга 300 экземпляр дене гына савыкталтын. Садлан шочмо йылмым да сълнымутым туныктышо-влак тудым жапым шуйкалыде налшаш да у тукымым палдарышаш улыт. Тиде книгаг "Марий Эл" газет редакцийыште, 63-шо пöлемыште, йодын, 45-01-91 номеран телефон дене йынгыртен кертыда.

В.АБУКАЕВ-ЭМГАК.

Туныктышо Чавайным шымла

кундемаше куртньо корно станцийын школыштыжо пашам ыштен илымыж нерген тужвачынак да пеш шагал каласыме. Да каласымаштыжат чылажымак чын манаш ушандарыше шомак ок ситыла чучеш.

Павел Антонович Чубаров, Волжск кундемнын эргыже, шке жапыштыже Н.К.Крупская лумеш Марий кугыжаныш пединститутым тунем лектын, ынде шочмо вельштыже кумло ий утла йоча-влакым туныкта, нуным сълнылык туняшке вуда. Тыгодымак чон йодмыж почеш кундемнын историйже, тусо лумлö ег-влак нерген материалым пога, а Сергей Чавайнын илыш корныжым да творчествожым поснак келгын шымла. Мом тымарте классикан нерген возымо - П.А.Чубаров тунге-вожге уэш-пачаш пургед пытарен. Да жо шымлызын пашаштыже тужвач гына серен кайымым, доказательство деч посна иктешлымык верештын. Тидак вара туныктышым шкешотан у шымлымашым ышташ таратен. Тиде пашажын лектышыже - "Сергей Чавайн - Сотнур кундемаште" шукерте огыл савыктен лукмо книгаже.

Книгам шергал лекмеке, вик умылет: туныктышо-патриот, шымлызе-энтузиаст, жапшым чаманыде, мочоло материалым шерген, архивлаште мынар шинчылтын, Чавайным кеч изиш да палыше, шарныше-влак дене вашлиеден, фотоматериалым поген. Да ынде теве книгагат савыктен луктын.

"П.А.Чубаровын "С.Г.Чавайн - Пöтъял кундемаште" статьяже поснак кумылым савырыше, шуко уым пален налшаш полшышо, - палемда книгаг ончылымутышто Марий кугыжаныш пединститутын профессоржо И.С.Иванов. - А.А.Асылбаев, К.К.Васин да молат писательын илыш корныжым шымлымаште суапым ыш-

маш коштын". Тидымак 1988 ийын 24 июньысо "Марий коммуна" газетыште туныктышо Н.Тихонов "Нурьял Корамасыште" статьяштыже палемден улмаш. П.Чубаров тиде статья гыч ужашым конда: "1902 ий. Кенез. Тунемме ий пытен. Нурьял Корамасыште илыше-влак школ воктеке погыненыт. Арын черке гыч руш поп толын. Тунемным иктешленыт. Школым тунем пытарыме нерген документым Сергеевлан эн ондак кучыктышт. А руш поп сай тунеммыжлан полек шотеш юмонам пуыш да умбакыжат тунемаш каяш куштыш".

Тиде статья гычак эше вес омакым ман докан. 1990 ийыште маровед П.И.Столяров "Кушыл Азъялыште" статьяг газетлаш савыктен. Тушто автор тыге палемден, пуйто 1909 ий шыжым С.Г.Чавайн да Н.С.Мухин Кушыл Азъялыш конга оптышым кычал миеныт да Койсток Эчук луман марий дене кутырен келшенят. Ты шотышто П.А.Чубаров туран каласа: "Шонен луктын возымо творческий суретшылан шкеже лангаланат, лудшо енымат ушандараш манын, пуйто тиде "шарнымашым Печников Василий Александрович (Эчукин эргыже) 1980 ийыште каласкален манмыж дене колышо еным так арам сулыкш пуртен. Ныл ий гыч тиде "мераным" Н.А.Александров туныктышо-влаклан ямдылыме "Николай Мухин. Фотосурет, документ да шарнымаш-влак" пособийыш налын".

"А вет чылалан пале: - рашемда П.А.Чубаров. - С.Г.Чавайн Пöтъял туналтыш училищыште ик теле веле, 1908-1909 тунемме ийым, туныктен. А 1909 ийын "юалге шыже кечын" тудо Сотнур двухклассный

вет полиций надзор деч чынжымак шылын утлаш Аральский теныз дек огыл, - воза П.А.Чубаров, - иктаж-куш Германийыш, Австро-Венгрийыш, Францийыш да тулеч моло эллаш эмигрироватлалт кайыман ыла дыр. "Под негласным надзором полиции" шоген гын, кеч Сахалиныш кай, садак туштат эскераш туналыт - полиций департаментын сургучан пакетше тыйын миен шумет деч ончычак почто дене толын возеш ыле. Очыни, Чавайн "под негласным надзором полиции" лийынжат огыл".

Каласаш кулеш, книгаг авторжо "Свод законов Российской империи" книгаг "Устав о воинской по-

кулынак шымлен да кóмытым тунам салтак службо деч утареныт палемден. Икымше империалистический сар туналмек, "инородческий" национальный кадримат сар тул деч арален кодаш тыршенят. "Воинский повинность Устав" почеш службо деч священнослужитель, православный псаломщик-влак да монгына утаралтыныт. Ту жапыште сарыш каяш огыл манын, лач тыгай йöн дене пайдаланен, черке сомылш шукташ шогалыныт улмаш Тыныш Осыл, М.Н.Ян-темир. "С.Г.Чавайн, - иктешла П.А.Чубаров, - "полиций надзор" деч шылын утлаш огыл, а пацифист көргö чонан улмыжлан кора официально йодмо почеш каен. Ты кундемешак коден гын, икымше империалистический сарыш кайыдегече ок керт ыле, але сар пасуэш рвезе вуйжым йомдараш огыл манын, иктаж черкыш дьяконлан але псаломщиклан пурашыже верештеш ыле. А черке паша көргö чоншижмашыжлан реза лийн огылат, чон коржын, мундыр кундемаш каяш тарвана".

А каенже Сергей Григо-